

Petkó Mihály[1]: Az információs társadalom hatása a szerzői jogra

Debreceni Jogi Műhely, 2006. évi (III. évfolyam) 3. szám, (2006. július)

Korunkban nagy társadalmi átalakulás zajlik, amit sokan információtechnológiai forradalomnak neveznek. Ez a világot átfordító változás kiterjed az élet valamennyi dimenziójára: a gazdaságra, a társadalomra, a kultúrára, az életmódra, a környezetre, stb.-re. Másrészt kifejezve itt a globalizáció folyamatairól van szó, melyek elválaszthatatlanul összefonódtak az információs és kommunikációs technológiák globális hálózatainak kialakulásával. Az információs-tudás társadalom koncepciója nem régi. Daniel Bell 1973-ban megjelent művében a posztindusztriális társadalom kialakulásáról beszél, ahol már nem az ipar, hanem a szolgáltatások, illetve az információ előállításával, feldolgozásával és terjesztésével foglalkozó tevékenységek válnak döntő jelentőségűvé. Ebben a társadalomban az elméleti tudás Bell szerint az értékek fő forrásaként döntő jelentőségűvé válik.[2]

A 70-es és nyolcvanas években ez a téma nem vonzotta a közvéleményt. Inkább arról volt szó, hogy az adatvédelem kérdései kerültek előtérbe. Így például Németországban az 1983-as népszámlálással kapcsolatos adatvédelmi problémák vezettek az NSZK alkotmánybíróságának ítéletéhez, melyben megfogalmazódott az állampolgárok „információs önrendelkezésének” joga: Az, hogy személyes adatairól mindenkinek joga van azok közzétevése, feldolgozása stb. tekintetében dönteni néhány, a törvény által megszabott eset kivételével. Ezek az aggodalmak nem korlátozódtak Nyugat-Európára, az Egyesült Államokban is: Megszülettek az adatvédelmi törvények, melyben jelentős szerepet játszott az egyes országok közvéleményének nyomása. [3]

A 90-es évek elején azonban megváltozott a helyzet. Az Egyesült Államokban meghirdetett információs szupersztráda (Information Superhighway) program váratlanul sikeres volt. Gore alelnök megállapította: „Ma a kereskedelem nemcsak aszfaltból készült utakon, hanem információs utakon bonyolódik le.” Ez az elképzelés hivatalos dokumentumokban a Nemzeti Információs Infrastruktúra (NII, National Information Infrastructure) néven szerepel. Gore a következőképpen magyarázza az NII-t, párhuzamba állítva az USA egyes tagállamait összekötő államközi országutak (Interstates) hálózatával: „Igen hatásos dolog, ha a Nemzeti Információs Infrastruktúrára úgy gondolunk, mint a tagállamokat összekötő utak rendszerére, kiépítésük kezdetén. Ezek az országutak azonban információkat hordoznak, nem embereket, vagy árut. Én nem pusztán egy nyolcsávos térítésköteles autóról beszélek. A tagállamokat összekötő országutak és a hozzájuk csatlakozó mellékutak tömegéről beszélek, melyek azonos módon épültek. Úgy, ahogy az utak épülhetnek betonból vagy makadamból, vagy akár kavicsból is. Bizonyos utak épülhetnek száloptikából. Mások koaxiális kábelből, vagy vezeték felhasználása nélkül. De - és ez a lényeg - ezeknek kétirányú utaknak kell lenniük.”[4]

Ez az univerzális infrastruktúra lehetővé teszi mindenki számára, hogy bármikor bárhol információs forráshoz jusson be. (Kivéve, ha egy felhasználó megtiltja egy adott esetben a hozzáférést.) Ennek megfelelően ez az érintettek számára az individuális szabadságot, a demokráciát és az individualitás szellemét testesíti meg.

Közelebbi vizekre evezve szükséges megemlíteni, hogy az EU egyrészt nem használja az információs szupersztráda metaforáját, másrészt pedig a problémát sokkal általánosabban fogja fel, mint az USA kormánya. Bangemann, az EU illetékes főbiztosa ezt a következőképpen fogalmazta meg: „az „információs szupersztráda metafora” használatát szándékosan kerültük, mert az csak az infrastruktúrát jelöli, ami épp csak egy része az egész rendszernek...és lehet, hogy nem is a legfontosabb... Az európai információs társadalom

fogalma közelebb áll a Bizottság elképzeléséhez, mint az információs szupersztráda, mivel kifejezi azt a véleményét, hogy a modern információs és kommunikációs technikák használatának politikai és társadalmi következményei messze túlmennek a pusztán gazdasági vagy technikai reformokon.”

Az információs társadalom kiépítése nem vitásan több jogterület szabályozását is érinti, köztük a szerzői jogét. Az Európai Tanács már 1994. június 24-25-i korfui ülésén kihangsúlyozta, hogy az információs társadalom európai fejlődésének elősegítése érdekében szükséges egy közösségi szintű, átfogó és rugalmas szabályozási keret létrehozása. Ehhez többek között az új termékek és szolgáltatások belső piacának kialakulása is szükséges. E szabályozási keret létrehozása céljából több fontos közösségi jogi rendelkezést elfogadtak már, és továbbiak elfogadása folyamatban van. A szerzői jog és a szomszédos jogok e tekintetben fontos szerepet játszanak, mivel ezek védik és ösztönzik az új termékek és szolgáltatások fejlesztését és forgalmazását, valamint azok alkotói tartalmának létrehozását és felhasználását.

Mindezek után került megalkotásra az Európa Parlament és Tanács 2001/29/EK sz. Irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok összehangolásáról. Az információs társadalom különböző szociális, társadalmi és kulturális vonatkozásai megkövetelték a termékek és szolgáltatások sajátos tartalmi adottságainak figyelembevételét. A szerzői jog és szomszédos jogok harmonizációjának a magas szintű védelemből kellett kiindulnia, tekintve hogy ezek a jogok elengedhetetlenek a szellemi alkotáshoz. Az általuk nyújtott védelem hozzájárul az alkotó tevékenység fenntartásához és fejlődéséhez a szerzők, az előadóművészek, az előállítók és a fogyasztók, valamint a kultúra, az ipar és a nagyközönség érdekében. A szellemi tulajdon ennek megfelelően a tulajdon részeként nyert elismerést.

Ahhoz, hogy a szerzők és előadóművészek a jövőben is alkotó és művészi tevékenységet folytathassanak, műveik felhasználásáért megfelelő díjazásban kell, hogy részesüljenek ugyanúgy, mint a producerek annak érdekében, hogy a művek pénzügyi háttérét biztosítani tudják. Az olyan termékek előállítása, mint a hangfelvételek, a filmek vagy a multimédia-termékek, illetve az olyan szolgáltatások nyújtása, mint a lehívásra történő hozzáférhetővé tétel, jelentős befektetést igényelnek. A megfelelő díjazás biztosításához, illetve a befektetés kielégítő mértékű megtérüléséhez a szellemi tulajdonjogok megfelelő szintű védelme szükséges.

A harmonizáció elősegíti a négy belső piaci szabadság megvalósítását, valamint összefügg az alapvető jogelvek – különösen a szellemi tulajdont is magában foglaló tulajdon, a véleménynyilvánítás szabadsága, valamint a közérdek – tiszteletben tartásával.

Az Irányelv megalkotásának szükségességét indokolja továbbá, hogy a műszaki fejlődés megsokszorozta és változatosabbá tette a szellemi alkotás, a gyártás és az értékesítés lehetőségeit. Közösségi szintű harmonizáció hiányában a tagállami jogalkotási kezdeményezések, amelyek a műszaki kihívásokra válaszul már számos tagállamban megindultak, a védelem szintje tekintetében jelentős különbségekhez, és ezáltal a szerzői jogi tartalmú, vagy ezen alapuló szolgáltatások és termékek szabad mozgásának akadályozásához, végső soron pedig a belső piac széttöredezéséhez és a jogszabályok inkoherenciájához vezethettek volna. Az efféle jogi különbségek és bizonytalanságok hatása az információs társadalom további fejlődésével — amelynek következtében a szellemi tulajdon határokön átnyúló felhasználása már eddig is jelentősen megnőtt — még inkább erősödött. A jogvédelem terén fennálló jelentős eltérések és bizonytalanságok az új típusú szerzői jogi és a szomszédos jogi tartalmú termékek és szolgáltatások esetében korlátozhatják a magasabb haszon elérését.

Ezért a szerzői jog és szomszédos jogok védelmének közösségi jogi kereteit módosítani kellett, illetve ki kellett egészíteni a belső piac zavartalan működéséhez szükséges mértékben. Ennek érdekében egymáshoz kellett igazítani azokat a szerzői jogi és szomszédos jogi nemzeti rendelkezéseket, amelyek tagállamonként jelentős eltéréseket mutattak, vagy amelyek a belső piac zavartalan működését akadályozó és az információs társadalom megfelelő európai fejlődését hátráltató jogbizonytalanságot eredményeztek, továbbá ki kellett küszöbölni a műszaki fejlődésre adott nemzeti válaszok közötti ellentmondásokat, ugyanakkor azonban a belső piac működését hátrányosan nem befolyásoló eltérések megszüntetése vagy akadályozása nem volt szükséges.

A harmonizáció szükségességét több nemzetközi egyezmény is erősítette. A Szellemi Tulajdon Világszervezetének (WIPO) szervezésében 1996 decemberében tartott diplomáciai konferencia eredményeképpen két új szerződést fogadtak el, a WIPO szerzői jogi szerződését, illetve a WIPO előadásokról és hangfelvételekről szóló szerződését, amelyek a szerzők, illetve az előadóművészek és hangfelvétel-előállítók jogainak védelmével foglalkoznak. Ezek a szerződések a szerzői jog és a szomszédos jogok nemzetközi védelmét korszerűsítik, nem utolsósorban az úgynevezett „digitális agenda” vonatkozásában, továbbá hatékonyabb eszközöket vezetnek be a kalózkodás elleni küzdelem terén. A Közösség és a legtöbb tagállam már aláírta ezeket a szerződéseket, és folyamatban van a Közösség, illetve a tagállamok általi megerősítésük előkészítése. A hivatkozott irányelv egyben számos ilyen nemzetközi kötelezettség végrehajtását is szolgálja.

Az irányelv a szerzői jogok területén elfogadott hatályos irányelvekben – így különösen a 91/250/EGK[5], a 92/100/EGK[6], a 93/83/EGK[7], a 93/98/EGK[8] és a 96/9/EK[9] irányelvben – megfogalmazott alapelveken és szabályokon nyugszik, azokat továbbfejleszti, illetve az információs társadalom összefüggésébe helyezi őket. Az irányelv rendelkezései – hacsak az eltérően nem rendelkezik – az említett irányelveket nem érintik.

A fentieket figyelembe véve az információs társadalom szerzői jogra gyakorolt hatása miatt megfogalmazódott, hogy védeni szükséges a szerzőket. Ennek érdekében az Irányelv több fontos szabályt állapított meg, melyek közül a következőket lehet kiemelni.

A legfontosabb, hogy a tagállamok biztosítják a közvetett vagy közvetlen, ideiglenes vagy tartós, bármely eszközzel vagy formában, egészben vagy részben történő többszörözés engedélyezésének, illetve megtiltásának kizárólagos jogát:

- a) a szerzők számára műveik tekintetében;
- b) az előadóművészek számára előadásaik rögzítése tekintetében;
- c) a hangfelvétel-előállítók számára hangfelvételeik tekintetében;
- d) a filmek első rögzítése előállítói számára filmjeik eredeti és többszörözött példányai tekintetében;
- e) a műsorsugárzó szervezetek számára műsoraik rögzítése tekintetében függetlenül attól, hogy a műsor közvetítése vezeték útján vagy vezeték nélkül történik, ideértve a kábelen keresztül vagy műhold útján történő közvetítést is.

A szerzők számára kizárólagos jogot biztosítanak műveik vezetékes vagy vezeték nélküli nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére, illetve megtiltására, beleértve az oly módon történő hozzáférhetővé tételt is, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.

A nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel engedélyezésének, illetve megtiltásának kizárólagos jogát akár vezetékes akár vezeték nélküli, illetve oly módon történő hozzáférhetővé tétel esetében is, amikor a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.

A tagállamok a szerzők számára kizárólagos jogot biztosítanak műveik eredeti vagy többszörözött példányai adásvétellel vagy más módon megvalósuló nyilvános terjesztésének engedélyezésére, illetve ennek megtiltására.

Az irányelv több fontos rendelkezést tartalmaz a műszaki rendelkezések tekintetében is, így a tagállamok megfelelő jogi védelmet biztosítanak a hatásos műszaki intézkedések olyan megkerülése ellen, amelyet olyan személy hajt végre, aki tudja, vagy kellő gondosság mellett tudnia kellene, hogy cselekményének célja a műszaki intézkedés megkerülése.

A tagállamok megfelelő jogi védelmet biztosítanak

a) a hatásos műszaki intézkedés megkerülése céljából kínált, reklámozott, illetve forgalmazott, vagy

b) a hatásos műszaki intézkedés megkerülésén kívül számottevő gazdasági jelentőséggel vagy céllal nem rendelkező, vagy

c) elsősorban a hatásos műszaki intézkedés megkerülésének lehetővé tétele, illetve megkönnyítése céljából tervezett, gyártott, átalakított, vagy szolgáltatott

eszközök, termékek vagy alkatrészek, illetve ilyen tartalmú szolgáltatások előállítása, behozatala, terjesztése, eladása, bérbeadása, értékesítési vagy bérbeadási célú reklámozása, valamint kereskedelmi célú birtoklása ellen. „Műszaki intézkedés” minden olyan technológia, eszköz vagy alkatrész, amely rendes működése során alapvetően arra szolgál, hogy a művek és más, jogi védelem alatt álló teljesítmények tekintetében megelőzze, illetve megakadályozza a jogszabályban meghatározott szerzői jog vagy szomszédos jogok jogosultja által nem engedélyezett cselekményeket

A tagállamok kötelessége megfelelő jogi védelemről gondoskodni az alábbi cselekményeket tudatosan jogosulatlanul végző személyekkel szemben:

a) elektronikus jogkezelési adat eltávolítása vagy megváltoztatása;

b) olyan művek, illetve az ezen irányelv vagy a 96/9/EK irányelv III. fejezete alapján védelem alatt álló egyéb teljesítmények terjesztése, terjesztés céljából történő behozatala, sugárzása, nyilvánossághoz közvetítése, továbbá a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétele, amelyekről az elektronikus jogkezelési adatot engedély nélkül eltávolították, illetve megváltoztatták,

amennyiben a személy tudja, vagy kellő gondosság mellett tudnia kellene, hogy e cselekményével valamely jogszabályban meghatározott szerzői jog vagy szomszédos jogok, illetve a 96/9/EK irányelv III. fejezetében foglalt sui generis jog megsértésére mást indít, illetve ilyen jog megsértését lehetővé teszi, megkönnyíti vagy leplezi.

A tagállamok az irányelvben foglalt jogok és kötelezettségek megsértése esetére megfelelő szankciókról és jogorvoslatokról kötelesek gondoskodni, továbbá minden szükséges intézkedést megtesznek e szankciók és jogorvoslatok alkalmazásának biztosítása érdekében. Az előírt szankciók hatékonyak, arányosak és visszatartó erejűek kell, hogy legyenek.

A tagállamok kötelezettséget vállaltak, hogy megteszik a szükséges intézkedéseket annak biztosítása érdekében, hogy azok a jogosultak, akiknek érdekeit a tagállam területén végzett

jogsértő tevékenység érinti, kártérítési igénnyel élhessenek és ideiglenes intézkedést kérhessék.

Összességében megállapítható tehát, hogy A szerzői jog és a szomszédos jogok szabályozási kereteinek harmonizálása a jogbiztonság növekedése, illetve a szellemi tulajdon magas szintű védelme révén jelentős erőforrásokat mozgósít az alkotó és újító tevékenységek — egyebek között a hálózati infrastruktúra — fejlesztésére, hozzájárulva ezáltal az európai ipar fejlődéséhez és fokozódó versenyképességéhez, mind a tartalomszolgáltatás és az információtechnológia területén, mind általában az ipari és kulturális szektorban. Ez elősegíti a munkahelyek megőrzését, továbbá hozzájárul a munkahelyteremtéshez.

A tagállamok állampolgárai számára lehetővé kellett tenni, hogy méltányos díjazás biztosítása fejében a hang-, kép- és audiovizuális anyagok magáncélú többszörözésének egyes fajtái tekintetében a többszörözés joga alól kivételt, illetve korlátozást állapítsanak meg. Ide tartozhat a jogosultakat ért hátrányok ellentételezése érdekében alkalmazott díjazási rendszer bevezetése, illetve fenntartása is. Bár az ilyen díjazási rendszerek közötti különbségek hátrányosan befolyásolják a belső piac működését, az analóg magáncélú többszörözés tekintetében valószínűleg nem gyakorolnak jelentős hatást az információs társadalom fejlődésére. A digitális magáncélú többszörözés valószínűleg jóval nagyobb mértékben terjed el, és gazdasági jelentősége is nagyobb lesz. A digitális és az analóg magáncélú többszörözés közötti különbségeket ezért kellőképpen figyelembe kell venni, és bizonyos vonatkozásokban különbséget kell tenni köztük.

A digitális formátumú művek és más védelem alatt álló teljesítmények technikai azonosítórendszereinek nemzetközi szabványosítása terén jelentős előrelépés történt. A hálózatok által egyre inkább meghatározott környezetben a műszaki intézkedések közötti eltérések arra vezethetnek, hogy a Közösségen belüli rendszerek nem kompatibilisek. A különböző rendszerek kompatibilitását és interoperabilitását elő kellett mozdítani. Különösen kívánatos volt a globális rendszerek kiépülésének elősegítése.

A digitális környezetben különösen a közvetítő szolgáltatók által nyújtott szolgáltatásokat használhatják fel harmadik személyek jogsértő tevékenységhez. Sok esetben ezek a szolgáltatók vannak leginkább abban a helyzetben, hogy a jogsértésnek véget vethessenek. Az egyéb rendelkezésre álló szankciók és jogorvoslati lehetőségek mellett a jogosultaknak tehát meg kell adni a lehetőséget, hogy kérelmezhessék az ideiglenes intézkedést olyan közvetítő szolgáltatókkal szemben, akik valamely harmadik fél jogsértését egy védelem alatt álló mű vagy más teljesítmény tekintetében hálózaton közvetítik. Az ilyen ideiglenes intézkedések feltételeit és módját a jövőben, a tagállamok nemzeti joga határozza meg.

A tagállamoknak az irányelvben foglalt jogok és kötelezettségek megsértése esetén hatékony szankciókról és jogorvoslatokról kell rendelkezniük. Minden szükséges intézkedést meg kell hozniuk e szankciók és jogorvoslatok alkalmazása érdekében. Az előírt szankciók hatékonyak, arányosak és visszatartó erejűek kell hogy legyenek, továbbá magukban kell foglalniuk a kártérítési és/vagy ideiglenes intézkedés iránti igény érvényesítésének, valamint megfelelő esetben a jogsértő anyagok lefoglalása kérelmezésének lehetőségét.

A fentiekből látható, hogy a bemutatott irányelv megteremtette azokat az alapvető szabályokat, melyek alapján a szerzők és egyéb jogosultak megfelelő és hatékony védelemben részesülhetnek. Nem felejtendő el azonban, hogy ezek a rendelkezések csak a jéghegy csúcsát képezik, a mögöttes területet is szükséges megtölteni tartalommal, különösen a jogsértések megfelelő szankcionálásának vonatkozásában. A részletszabályok kidolgozása a tagállamokra marad, azok alkalmazása, illetve értelmezése pedig további komoly feladatokat ró a gyakorlati szakemberekre, hatóságokra, bírákra egyaránt.

-
- [1] A Szerző a DE ÁJK Polgári Jogi Tanszékének adjunktusa
- [2] Daniel Bell: The postindustrial society, 1973, 34. old.
- [3] Molnár László: Az információs társadalom felé, www.inco.hu, 2. old.
- [4] Kubicek - Dutton 1997, 12
- [5] A Tanács 1991. május 14-i 91/250/EGK irányelve a számítógépi programok jogi védelméről (HL L 122., 1991.5.17., 42. o.). Legutóbb a 93/98/EK irányelvvel módosított irányelv.
- [6] A Tanács 1992. november 19-i 92/100/EGK irányelve a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról (HL L 346., 1992.11.27., 61. o.). Legutóbb a 93/98/EK irányelvvel módosított irányelv.
- [7] A Tanács 1993. szeptember 27-i 93/83/EGK irányelve a műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre alkalmazandó egyes szerzői és szomszédos jogi szabályok összehangolásáról (HL L 248., 1993.10.6., 15. o.).
- [8] A Tanács 1993. október 29-i 93/98/EGK irányelve a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejének összehangolásáról (HL L 290., 1993.11.24., 9. o.).
- [9] Az Európai Parlament és Tanács 1996. március 11-i 96/9/EK irányelve az adatbázisok jogi védelméről (HL L 77., 1996.3.27., 20. o.).